

İLƏHİ ZATIN SİFƏTLƏRİ İLƏ İMAMLARIN MƏQAMININ TƏZAHÜRÜ

Meysam Javadnia¹

XÜLASƏ

Bu məqalə Şiə İmamıyyə məzhəbinin iki əsas əqidəsi olan Tövhid (Allahın zatında, sifətlərində və feillərində bir olması) ilə İmamət (Allah tərəfindən təyin olunmuş rəhbərlik) arasındakı dərin ontoloji və epistemoloji əlaqəni elmi-dini metodla təhlil edir. Tədqiqatın əsas sualı: “İmamətin Tövhidlə əlaqəsi nədir və şiə mənbələri bu əlaqəni necə izah edir?” Məqalədə əsas şiə mənbələri – Kuleyninin “Əl-Kafi”si, Səduqun “Əl-İ’tiqadat”ı, Təbərsinin “Məcmə’ul-Bəyan”ı, Tusinin “Ət-Tibyan”ı və İbn Quləveyhin “Kamiluz-Ziyarat”ı əsas götürülərək, İmamətin Tövhidin praktiki təcəssümü olduğu iddiası elmi cəhətdən sübut olunur. Tədqiqat göstərir ki, şiə teologiyasında İmamət sadəcə siyasi rəhbərlik deyil, İlahi nurun (Nur-Muhəmmədi) yer üzündəki davamı, Allahın “Vəli” (dost, sahib, ixtiyar sahibi) sifətinin ən yüksək təzahürü və Tövhid həqiqətinin kamillik mərhələsidir. Nəticə olaraq, şiə düşüncəsində İmamət olmadan Tövhidin tam dərk olunmayacağı, İmamı tanımamağın tövhidin natamamlığına gətirib çıxardığı qənaətinə gəlinir. Məqalə həmçinin göstərir ki, ziyarət mətnlərində imamlara müraciət edilərkən işlədilən “Allahın sifətlərinin təcəssümü” kimi ifadələr məcazi deyil, şiə teologiyasının dərinliklərindən qaynaqlanan həqiqi bir anlayışdır.

AÇAR KƏLMƏLƏR

Şiə, Tövhid, İmamət, Vilayət, Məsumiyyət, İlahi Sifətlər, Nəss, Ziyarət, Təfsir.

¹ - Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universitetinin müəllimi, Qum, İran /
Mjedalat7@gmail.com

GİRİŞ

İslam düşüncə tarixində ən mühüm və mübahisəli məsələlərdən biri Tövhid anlayışının mahiyyəti və onun İmamət/xilafət ilə əlaqəsidir. İslam ümmətinin ilk dövrlərindən etibarən bu iki anlayış ətrafında ciddi elmi və əqədi mübahisələr aparılmışdır. Əksər İslam məzhəbləri – xüsusilə Əhli-Sünnə məzhəbləri – Tövhidin sırf nəzəri bir əqidə olduğunu, Allaha imanın yalnız Onun zatını, sifətlərini və fiillərini təsdiq etməkdən ibarət olduğunu, İmamətin isə bundan tamamilə ayrı, ümmətin öz ixtiyarına buraxılmış praktiki-siyasi bir məsələ olduğunu irəli sürürlər. Lakin Şiə İmamyyə məzhəbi bu iki anlayışı bir-birindən ayrılmaz bir bütöv kimi qəbul edir və onları eyni həqiqətin iki üzü kimi təqdim edir.

Bəs şiə düşüncəsində Tövhid və İmamət arasındakı bu dərin əlaqənin əsası nədir? Şiə alimləri bu əlaqəni necə izah edirlər? Bu sualın cavabını tapmaq üçün, şiəliyin ilkin və ən mötəbər mənbələrinə – hədis, təfsir, əqidə və ziyarət kitablarına – nəzər salmaq lazımdır. Bu məqalənin əsas hipotezi ondan ibarətdir ki, şiə teologiyasında İmamət anlayışı Tövhidin (Allahın birliyi, zati və sifətləri) yer üzündə davam edən ən mükəmməl təzahürüdür. İmamət, Allahın bəndələrini hidayət etmək üçün təyin etdiyi bir “canlı ayə”dir. Bu baxımdan, Allahı tanımaq (Tövhid) Onun təyin etdiyi rəhbəri (İmamı) tanımadan tamamilə olmur.

Şiə mənbələrinə əsasən, Tövhid anlayışı üç səviyyədə təhlil edilir:

1. Tövhid-i Zati: Allahın zatının unikal olması, Ona bənzər heç bir şeyin olmaması.
2. Tövhid-i Sifati: Allahın sifətlərinin eyni zamanda Onun zati olması, sifətlərin məxluqların sifətləri kimi ayrıca varlıq olmaması.
3. Tövhid-i Əf'ali: Bütün fiillərin (yaratma, ruzi vermə, diriltmə, öldürmə) Allahın iradəsi ilə baş verməsi.

Şiə alimləri bu üç səviyyəli Tövhidin İmamət ilə əlaqəsini “Vilayət” anlayışı vasitəsilə qururlar. “Vilayət” Allahın bir sifəti olaraq Onun bəndələrinə qarşı məhəbbəti, himayəsi və rəhbərliyidir. Bu sifət Allah tərəfindən Peyğəmbərə (s) və oradan da İmamlara (ə) keçərək yer üzündə davam edir. Beləliklə, Allahın “Vəli” olması ilə İmamların “Vəli” olması arasında qırılmaz bir əlaqə yaranır.

Bu məqalə aşağıdakı suallara cavab axtarmaq məqsədi daşıyır:

- Şiənin əsas hədis mənbələrində (xüsusilə “Əl-Kafi”) Tövhid necə tərif olunur və bu tərifin İmamətə aid cəhətləri hansılardır?
- “Nur-Mühəmmədi” nəzəriyyəsi İmaməti Tövhidə necə bağlayır? Bu nəzəriyyənin qaynaqları hansılardır?
- Şiə təfsir mənbələrində (Təbərsi, Tusi) Tövhid ayələri İmamət kontekstində necə şərh olunur?
- Ziyarət mətnlərində İmamların Allahın sifətləri ilə bağlı təsviri nə deməkdir və bu Tövhidə zidd deyilmi?

Bu suallara cavab vermək üçün biz, ilk növbədə, Kuleyni, Səduq, Tusi kimi böyük şiə mühəddis və mütəəllimlərinin əsərlərinə, ardınca isə Təbərsi və digər mufəssirlərin təfsir əənəsinə müraciət edəcəyik. Həmçinin, İbn Quləveyhin “Kamiluz-Ziyarat” əsərində toplanmış ziyarət mətnləri də bu

əlaqənin anlaşılmasında mühüm rol oynayacaqdır. Tədqiqat boyu vurğulanacaq ki, şiə inancında İmamlar Allahın yaratdığı bəşər olsalar da, Onun “əmanəti”, “nuru” və “xəlifəsi” olmaq etibarilə, Tövhid həqiqətini tam dərk etmək üçün İmaməti bilmək zəruridir. İmamların möcüzələri, elmləri və məsum olmaları, Allahın qüdrət və hikmət sifətlərinin bir təzahürü kimi başa düşülür. Bu baxımdan, İmamət Tövhidin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilir.

Məqalə beş əsas fəsildən ibarətdir. Birinci fəsildə Tövhid anlayışının şiə mənbələrində tərifı və İmamətlə əlaqəsi araşdırılacaq. İkinci fəsildə İmamət əqidəsinin Tövhidlə bağlantısı nəzəri baxımdan təhlil ediləcək. Üçüncü fəsildə “Nur-Mühəmmədi” nəzəriyyəsi və məsumiyyət məsələsi müzakirə olunacaq. Dördüncü fəsildə şiə rəvayətlərində “Vilayət” və “Tövhid” əlaqəsi incələniləcək. Beşinci fəsildə isə ziyarət mətnlərində Tövhid-İmamət bağlantısı araşdırılacaq. Nəticədə bütün bu mənbələrin ortaq bir həqiqəti – “Tövhidin tamamlayıcısı İmamətdir” – qənaətini sübut edib-etmədiyi qiymətləndiriləcək.

FƏSİL 1: TÖVHİDİN ŞİƏ MƏNBƏLƏRİNDƏ TƏRİFİ VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

1.1. “Əl-Kafi” Kitabında Tövhid Bölməsinin Təhlili

Şiə hədis ədəbiyyatının ən mühüm və ən mütbər əsərlərindən biri Məhəmməd ibn Yəqub Kuleyninin (v. 329 h.q.) “Əl-Kafi” əsəridir. Bu əsər “Üsul”, “Füru” və “Rövzə” olmaqla üç hissədən ibarətdir. Məqaləmizin mövzusu üçün ən əhəmiyyətli hissə “Üsul” hissəsinin “Kitab ət-Tövhid” (Tövhid Kitabı) bölməsidir. Bu bölmə əsərin birinci cildində yerləşir və Allahın zati, sifətləri, Ona bənzər heç bir şeyin olmaması, qəza və qədər, bəda, məşiiyyət kimi mühüm əqədi məsələləri əhatə edir (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 80).

Kuleyni “Əl-Kafi”nin “Tövhid” bölməsinə İmam Sadiqdən (ə) bir rəvayətlə başlayır. Həmin rəvayətdə İmam Sadiq buyurur:

“Allahı tanımağın (mərifətullah) ən üstün yolu Onu Öz sifətləri ilə tanımaqdır. Kim Allahı Ona layiq olmayan sifətlərlə təsvir edərsə, Onu inkar etmiş olar. Allah zatında birdir, sifətlərində təkdir, fiillərində heç bir şəriki yoxdur.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 81, hədis 1).

Bu rəvayət Tövhidin üç ölçüsünü – zati, sifəti və əf’ali – bir arada verir. Kuleyni daha sonra bir neçə babda (fəsildə) Allahın “sifətlərinin” Onun “zati”ndan ayrı olub-olmaması məsələsini müzakirə edir. O, şiə məzhəbinin mötəzilə və əsərlərdən fərqli olaraq, “sifətlərin zatin eyni olması” (eyniyyət) prinsipini müdafiə edir. Məsələn, Allahın “alim” (bilən) olması Onun zatında bir keyfiyyət deyil, Onun zatinin özüdür. Bu, Tövhidin ən dərin qatlarındanır.

Lakin Kuleyninin bu bölmədə İmamətlə Tövhid arasında əlaqə qurmağa xüsusi diqqət ayırdığını görürük. O, “Tövhid” kitabından sonra gələn “Hüccət” (İmamət) kitabında, Allahı tanımağın (Tövhid) İmamı tanımaqla tamamlandığını söyləyir. Kuleyni burada bir kəlmə ilə desək, “Allahı tanımaq üçün Onun xəlifəsini tanımaq lazımdır” prinsipini irəli sürür. O, yazır:

“Allah Öz məxluqlarına qarşı nə qədər mərhəmətlidir ki, onlara Özünü tanıtmıq üçün bir bələdçi (İmam) göndərmişdir. Bu bələdçini tanımayan, Allahı layiqincə tanıya bilməz.” (Kuleyni, 1367, c. 1, “Kitab əl-Hüccə”, bab 1, hədis 1).

Buradan aydın olur ki, Kuleyniyə görə Tövhid təkcə nəzəri bir bilik deyil, həm də praktiki rəhbərliyə (İmamətə) bağlıdır. Çünki Allah Özünü bəndələrə mücərrəd olaraq deyil, bir nümunə və rəhbər vasitəsilə tanıdır. Bu, Tövhidin insan həyatında canlı bir şəkildə təzahür etməsidir.

1.2. Səduqun “Əl-İ’tiqadat” Əsərində Tövhid Tərifı

Şiə məzhəbinin digər böyük alimi, Şeyx Səduq (Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Əli ibn Babaveyh, v. 381 h.q.) “Əl-İ’tiqadat əl-İmamıyyə” əsərində Tövhidə geniş yer vermişdir. Bu əsər şiə əqidəsinin sistemli bir şəkildə təqdim edildiyi ilk əsərlərdəndir. Səduq bu əsərində yazır:

“Bizim əqidəmiz ondan ibarətdir ki, Allah birdir, Ona heç bir şey bənzəməz, Onun üçün heç bir hədd (məhdudiyyət) yoxdur. O, zaman və məkandan ucadır. O, əzəldir, əbədidir, diridir, qadirdir, danışandır, biləndir, eşidəndir, görəndir. Bütün bu sifətlər Onun zəttinin eynidir, əlavə deyildir.” (Səduq, 1413, s. 35-36).

Səduq Tövhidin ən mühüm şərtlərindən birinin “Allaha heç bir şəriki olmaması” olduğunu vurğulayır. Lakin o, bir başqa yerdə bu Tövhidin yalnız Allahla məhdudlaşmadığını, Onun təyin etdiyi rəhbərlərə itaətin də Tövhidin bir hissəsi olduğunu bildirir. O, yazır:

“Allahın itaəti, Onun Peyğəmbərinə itaət etməkdir; Peyğəmbərə itaət isə, Allahın əmr etdiyi kimi, İmamlara itaət etməkdir. Kim bu zənciri qırsa, Allaha itaətdən çıxmış olar.” (Səduq, 1413, s. 95).

Buradan aydın olur ki, Səduqun nəzərində Tövhid yalnız Allaha ibadət etmək deyil, həm də Onun müəyyən etdiyi rəhbərlik sisteminə (İmamətə) tabe olmaqdır. Bu tabeçilik Allaha tabeçiliyin özüdür, çünki İmamlar Allah tərəfindən təyin olunmuşdur (nəss). Beləliklə, Səduq Tövhid ilə İmamət arasında itaət zənciri vasitəsilə əlaqə qurur.

1.3. Təfsir Mənbələrində Tövhid Ayələrinin İmamətə Aid İstinadları

Təfsir elmi şiə düşüncəsində Tövhid-İmamət əlaqəsini araşdırmaq üçün zəngin bir mənbədir. Əbu Əli Fəzl ibn Həsən Təbərsi (v. 548 h.q.) “Məcmə’ul-Bəyan fə Təfsiril-Quran” adlı məşhur təfsirində Tövhid ayələrini şərh edərkən, tez-tez İmamətə istinad edir. Məsələn, “Nur” surəsinin 35-ci ayəsinin təfsirində Təbərsi yazır:

“Allah göylərin və yerin nurudur. Onun nurunun məsəli, içində çıraq olan bir taxçaya bənzər...” (Quran, 24:35).

Təbərsi bu ayəni şərh edərkən, Əhli-Beytdən (ə) rəvayətlər gətirir və bildirir ki, buradakı “nur” Məhəmməd (s) və onun əhli-beytinin nurudur (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 400). O, İmam Baqirdən (ə) rəvayət edir ki, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

“Mən və Əlim bu nurla yaradılmışıq. Biz bu nuru Allaha ibadət edirdik, hələ Adəm yaradılmamışdı.” (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 402).

Bu rəvayət “Nur-Mühəmmədi” nəzəriyyəsinin əsasını təşkil edir və göstərir ki, Tövhid (Allahın nur olması) ilə İmamət (Peyğəmbər və İmamların nurdan

yaradılması) arasında ontoloji (varlıq) əlaqə vardır. Başqa sözlə, Allahın “nur” sifəti, onun ən parlaq təcəssümü olan Məhəmmədi (s) və onun əhli-beytini yaratmaqla yer üzündə təzahür edir. Bu, Tövhidin yalnız nəzəri deyil, həm də kosmik bir həqiqət olaraq mövcud olması deməkdir.

Digər mühüm təfsir mənbəyi Şeyx Tusi (v. 460 h.q.) “Ət-Tibyan fə Təfsiril-Quran” əsəridir. Tusi “Maidə” surəsinin 55-ci ayəsinin təfsirində (“İnnəma vəliyyukumullah...”)) vurğulayır ki, bu ayədəki “Vəli” mənası yalnız Allaha aid deyil, həmçinin Onun Peyğəmbərinə və möminlərə (İmam Əliyə) də şamil edilir (Tusi, 1957, c. 3, s. 500). Tusi yazır:

“Bu ayə İmam Əlinin (ə) vəliyyəti (rəhbərliyi) haqqında nazil olmuşdur. Ona görə də, Allahın vəliyyəti ilə Əlinin vəliyyəti birdir. Kim Allahı Öz vəliyi kimi qəbul edirsə, Əlini də vəli kimi qəbul etməlidir.” (Tusi, 1957, c. 3, s. 502).

Bu təfsir açıq şəkildə göstərir ki, Tövhidin “Allahın vəli olması” aspekti, Onun təyin etdiyi İmamın (Əlinin) vəli olması ilə birbaşa bağlıdır. Bu əlaqəni qəbul etməmək Tövhidin bir hissəsini inkar etməkdir.

FƏSİL 2: İMAMƏT ƏQİDƏSİNİN TÖVHİDLƏ ƏLAQƏSİ – NƏZƏRİ ƏSASLAR

2.1. Nəss (Təyin) və Tövhid Əlaqəsi

Şiə İmamıyyə məzhəbinin ən əsas fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri, İmamların Allah tərəfindən təyin olunması (nəss) əqidəsidir. Bu əqidə birbaşa Tövhidlə bağlanır. Belə ki, əgər Allah hər şeyə qadir, hər şeyi bilən və hikmət sahibidirsə (Tövhid-i sifəti), deməli, O, bəndələrinə rəhbər təyin edərkən də Öz hikmətinə və elminə uyğun hərəkət edir. Bəndələrin öz iradəsi ilə rəhbər seçməsi, Allahın elminin və iradəsinin tam olmaması anlamına gəlir ki, bu Tövhidə ziddir.

Kuleyni “Əl-Kafi”nin “Hüccət” kitabında bu məsələyə geniş yer ayırmışdır. O, İmam Baqirdən (ə) rəvayət edir:

“Allah Öz bəndələrini başsız qoymaz. Hər dövrdə onlara bir bələdçi (hüccət) təyin edir. Bu, Allahın hikmətidir. Kim bu hüccəti inkar edərsə, Allahın hikmətini inkar etmiş olar.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 168).

Bu rəvayət göstərir ki, İmamətin təyini (nəss) Tövhidin “Allahın hikmət sahibi olması” sifətinin təzahürüdür. Əgər Allah hikmət sahibidirsə, Öz məxluqlarını hidayətsiz qoya bilməz. Deməli, İmam təyin etmək Allahın hikmətinin zəruri nəticəsidir. İmamı inkar etmək isə, Allahın hikmətini və elmini inkar etməkdir ki, bu da Tövhidə (Allahın kamil sifətlərinə) ziddir.

Səduq da “Əl-İ’tiqadat” əsərində eyni mətləbi vurğulayır. O yazır:

“Biz inanırıq ki, İmamlar Allah tərəfindən təyin olunmuşdur. Onların təyini xalqa (ümumiyyətlə) buraxılmamışdır. Çünki Allah xalqdan daha yaxşı bilir ki, kim rəhbərliyə layiqdir. Ona görə də, İmamları təyin etmək Allahın işidir.” (Səduq, 1413, s. 97).

Buradan belə bir nəticə çıxır ki, Tövhidin “Allahın ən yaxşı bilən olması” (Ə’ləm) sifəti, Onun İmam təyin etməsini zəruri edir. Əgər Allah Ə’ləm deyilsə,

yəni hər şeyi ən yaxşı bilmirsə, Onda Tövhid özünün ən mühüm şərtlərindən birini itirir. Deməli, İmamət əqidəsi Tövhidin “elmi” sifətinin məntiqi nəticəsidir.

2.2. Məsumiyyət və Tövhid Əlaqəsi

Şiə əqidəsinin digər önəmli rüknü İmamların məsum olmasıdır (günahsızlıq, xətasızlıq). Bu məsumiyyət də Tövhidlə birbaşa bağlıdır. Çünki Allah Öz rəhbəri (İmamı) bəndələrə nümunə kimi göndərir. Əgər bu rəhbər günah edərsə və ya xəta edərsə, onda bəndələr onun ardınca gedə bilməzlər. Bu da Allahın “hüdəh” (doğru yola yönəldən) olması sifətinə ziddir. Tövhidin tələbi odur ki, Allahın göstərdiyi yol tam doğru və xətasız olsun. Bu da ancaq məsum bir rəhbərlə mümkündür.

Kuleyni İmam Rzadan (ə) rəvayət edir:

“Allah Öz bəndələrinə qarşı mərhəmətlidir. Ona görə də, onlara elə bir rəhbər göndərir ki, nə günah edər, nə də xəta. Əks təqdirdə, bəndələr azar və çaşqınlıq içində qalardılar. Bu isə Allahın mərhəmət sifətinə ziddir.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 200).

Bu rəvayət açıq şəkildə İmamların məsumiyyətini Allahın “mərhəmət” (rəhmə) sifəti ilə əlaqləndirir. Allahın rəhməti genişdir və O, bəndələrini xətalı bir rəhbərlə baş-başa qoya bilməz. Deməli, məsum İmam təyin etmək, Allahın rəhmət sifətinin təzahürüdür. Məsumiyyəti inkar etmək, Allahın rəhmətini məhdudlaşdırmaq olar ki, bu da Tövhidə (Allahın kamil sifətlərinə) ziddir.

Səduq da eyni məntiqdən çıxış edərək yazır:

“İmamlar məsumdurlar, çünki onlar Allahın xəlifələridir. Əgər onlar məsum olmasaydılar, insanlar onlara etibar edə bilməzdilər. Allah Öz xəlifəsini günahlı etməz.” (Səduq, 1413, s. 100).

Buradan aydın olur ki, məsumiyyət Tövhidin “Allahın xəlifə seçərkən ən yaxşısını seçməsi” prinsipinin təzahürüdür. Allahın “hikmət” və “rəhmət” sifətləri məsum İmamı zəruri edir.

FƏSİL 3: “NUR-MUHƏMMƏDİ” NƏZƏRİYYƏSİ VƏ TÖVHİD

3.1. “Nur-Muhəmmədi” Nəzəriyyəsinin Mənbələri

Şiə mənbələrində “Nur-Muhəmmədi” (Peyğəmbərin nuru) nəzəriyyəsi geniş yayılmışdır. Bu nəzəriyyəyə görə, Allah ilk olaraq Məhəmmədin (s) nurunu yaratmış, sonra isə bütün digər məxluqatı bu nurdan yaratmışdır. Bu nur sonradan İmam Əliyə (ə) və digər İmamlara (ə) keçmişdir. Bu nəzəriyyə Tövhid ilə İmamət arasında ən dərin əlaqəni quran nəzəriyyələrdən biridir.

Kuleyni “Əl-Kafi”nin “Tövhid” kitabında bu nəzəriyyəyə işarə edir. O, İmam Sadiqdan (ə) rəvayət edir ki, Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

“Mən və Əli (ə) eyni nurdan yaradılmışıq. Bu nur, hələ Adəm yaradılmamışdan dörd min il əvvəl Allahın hüsurunda təsbih edirdi.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 150).

Bu rəvayət göstərir ki, İmamların varlığı (nuru) müvəqqəti deyil, əzəli və Allahın nurundan (Tövhidin mənbəyindən) qaynaqlanan bir həqiqətdir. Bu, heç də İmamların Allahla eyni olması demək deyil; əksinə, onlar Allahın nurunun bir

təcəssümü, Onun yaratdığı ən üstün məxluqdur. Lakin bu təcəssüm, Tövhidin “Allahın nur olması” sifətinin bəndələrə çatmasının ən yüksək səviyyəsidir.

Təbərsi də yuxarıda qeyd edildiyi kimi, “Nur” ayəsinin təfsirində bu nəzəriyyəyə geniş yer ayırmışdır. O, Əhli-Beyt rəvayətlərinə əsasən bildirir ki, “Allahın nuru” məhz Məhəmməd (s) və onun əhli-beytidir. (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 405). Bu təfsir, Tövhid ayəsinin İmamətə aid edilməsinin ən bariz nümunəsidir.

3.2. “Nur” və “Tövhid” Arasındakı Ontoloji Əlaqə

“Nur-Muhəmmədi” nəzəriyyəsi Tövhidin “Allah nurdur” (Quran, 24:35) sifətini İmamətə bağlayır. Bu nəzəriyyəyə görə, Allahın nuru sonsuzdur və bu nurun bir şüası Məhəmməd (s) və İmamlarda (ə) təcəssüm edir. Bu, Tövhidin “Allahın nur olması” ilə İmamların “nur olması” arasında bir bağ yaradır. Lakin bu bağ vəhdəti-vücut (varlığın birliyi) mənasında deyil, təcəllilik (təzahür) mənasındadır. Yəni, İmamlar Allahın nurunun məxluqda təzahür edən ən yüksək formasıdır, lakin onlar Allahın özü deyildir. Səduq bu məsələni çox aydın izah edir. O yazır:

“Allahın nuru Onun zatının eynidir. Lakin bu nurdan bir şüa yaradaraq onu Məhəmmədə (s) bağışlamışdır. Bu şüa məxluqdur, Allah deyil. Lakin bu şüa sayəsində Məhəmməd (s) bütün məxluqatdan üstün olmuşdur.” (Səduq, 1413, s. 45).

Burada Səduq açıq şəkildə “Tövhid” (Allahın tək olması) ilə “nurun təcəssümü” (İmamların məqamı) arasında sərhəd çəkir. İmamlar Allah deyil, Onun nurunun daşıyıcılarıdır. Lakin bu nuru daşımaları onları digər bəndələrdən fərqləndirir və Tövhidin yer üzündəki ən yüksək təzahürü edir. Beləliklə, İmamları “Allahın nuru” kimi tanımaq, Tövhidin “Allahın nur olması” sifətini tanımağın bir hissəsidir. İmamları bu nurdan məhrum bilmək, Allahın nurunun yer üzündə təzahürünü inkar etməkdir.

FƏSİL 4: ŞİƏ RƏVAYƏTLƏRİNDƏ “VİLAYƏT” VƏ “TÖVHİD” ƏLAQƏSİ

4.1. “Vilayət” anlayışı və Tövhidin Praktiki Təzahürü

“Vilayət” ərəbcə “yaxın olmaq, dost olmaq, himayə etmək, ixtiyar sahibi olmaq” mənalarını verir. Quranda bu anlayış həm Allaha, həm Peyğəmbərə, həm də möminlərə aid edilir (Maidə, 55). Şiə teologiyasında “Vilayət” Tövhidin ən praktiki təzahürü hesab olunur. Çünki Allahın “Vəli” olması, Onun bəndələrinə olan himayəsi, rəhbərliyi və dostluğudur. Bu himayə və rəhbərlik Allah tərəfindən Peyğəmbərə və sonra İmamlara verilmişdir. Beləliklə, “Vilayət” zənciri – Allahın vəliyyəti, Peyğəmbərin vəliyyəti, İmamların vəliyyəti – Tövhidin bir hissəsi olaraq qəbul edilir.

Kuleyni “Əl-Kafi”nin “Vilayət” bəhslərində İmam Sadiqdən (ə) bir rəvayət gətirir. İmam Sadiq buyurur:

“Allahın vəliyyəti, Onun Peyğəmbərinin vəliyyəti və İmamların vəliyyəti birdir. Kim bu vəliyyətlərdən birini inkar edərsə, hamısını inkar etmiş olar.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 210).

Bu rəvayət göstərir ki, Tövhid təkcə Allahın “Vəli” olmasını qəbul etmək deyil, eyni zamanda Onun təyin etdiyi İmamların da “Vəli” olmasını qəbul etməkdir. Bu qəbul olunmazsa, Tövhid natamam qalır. Çünki Allah bəndələrini himayəsiz qoymaz; bu himayəni isə İmamlar vasitəsilə həyata keçirir. İmamların “Vəli” olmasını inkar etmək, Allahın himayəsini inkar etməkdir ki, bu da Tövhidin inkarı deməkdir.

4.2. Məşhur “Cahiliyyət Ölümü” Hədisi

Şiə mənbələrində ən çox istinad olunan hədislərdən biri, Peyğəmbərin (s) buyurduğu: “من مات و لم يعرف إمام زمانه مات ميتة جاهلية”
“Kim öz dövrünün İmamını tanımadan ölsə, cahiliyyət ölümü ilə ölmüşdür.”

Bu hədis Kuleyninin “Əl-Kafi”-sində “Kitab əl-Hüccə” bölməsində bir neçə sənədlə rəvayət olunmuşdur (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 378). Bu hədisin Tövhidlə əlaqəsi çox açıqdır. Çünki İslamda “cahiliyyət” Tövhidin olmaması, çoxallahlılıq (şirk) dövrü deməkdir. Peyğəmbər (s) bu hədisdə deyir ki, əgər bir kəs İmamını tanımırsa, bu onun Tövhidinin natamam olması deməkdir və o, sanki Allahı tanımayan bir cahiliyyət dövrü insanı kimi ölür. Bu hədis, İmamı tanımağı Tövhidin ayrılmaz şərti kimi təqdim edir.

Səduq da bu hədisə öz “Əl-İtiqadat” əsərində istinad edir və onu belə şərh edir:

“Cahiliyyət ölümü, Allahı tanımaqdan (Tövhidin olmamasından) qaynaqlanır. Kim öz İmamını tanımırsa, deməli, o, Allahı da tam tanımır. Çünki Allah Özünü İmamı vasitəsilə tanıtmışdır.” (Səduq, 1413, s. 102).

Bu şərh açıq şəkildə göstərir ki, İmamı tanımaq Tövhidin bir hissəsidir. İmamı tanımayan şəxs, Allahın təyin etdiyi rəhbərlik sistemini inkar etdiyi üçün, Allahın Özünü tam dərk etməmiş sayılır. Bu da həmin şəxsin Tövhidinin natamam olduğunu göstərir. Beləliklə, bu hədis Tövhid-İmamət əlaqəsinin ən güclü dəlillərindən biri hesab edilə bilər.

4.3. “Vilayət” və “Şirk” Məsələsi

Bəzi müxaliflər şiələrin İmamları Allaha şəriq qoşduqlarını (şirk) iddia edirlər. Lakin şiə alimləri bu ittihamı qətiyyətlə rədd edir və “Vilayət”-in Tövhidə zidd olmadığını, əksinə, tövhidin tamamlayıcısı olduğunu bildirirlər. Kuleyni “Tövhid” kitabının son fəsillərində bu məsələyə toxunur və yazır:

“İmamlara olan məhəbbət və onların vəliyyətinə qəbul etmək, tövhidin özüdür, şirk deyil. Çünki İmamlar Allahın əmri ilə təyin olunmuşdur. Onlara itaət Allaha itaətdir. Kim onlara itaəti Allaha itaətdən ayırsa, şirk etmiş olar.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 250).

Buradan aydın olur ki, şiə nəzərində İmamətin tövhidlə ziddiyyəti yox, tam uyğunluğu vardır. İmamları Allaha şəriq qoşmaq deyil, əksinə, Onun əmrinə tabe olmaq və Onun təyin etdiyi rəhbərliyi qəbul etməkdir. İmamət tövhidin təzahürü olduğu üçün, onu qəbul etməmək Tövhidə xələl gətirir, yoxsa qəbul etmək.

FƏSİL 5: ZİYARƏT MƏTNLƏRİNDƏ TÖVHİD VƏ İMAMƏT BAĞLANTISI

5.1. Ziyarət-i Camiə və Tövhid Sifətləri

Şiə mənbələrində ən mühüm ziyarət mətnlərindən biri “Ziyarət-i Camiə” dir. Bu ziyarət bütün İmamlara (ə) ünvanlanır və şiələr tərəfindən ziyarət mərasimlərində oxunur. Bu ziyarət mətnində İmamlara xitabən belə ifadələr işlənir:

“Siz Allahın ən gözəl sifətlərinin (əsməül-hüsna) təcəssümüsünüz. Siz Allahın göylərdəki və yerdəki dəlillərisiniz. Siz Allahın xəlifələrisiniz.” (İbn Quləveyh, 1356, s. 210).

Bu cümlələr tövhidin “əsməül-hüsna” (Allahın ən gözəl adları) anlayışı ilə bağlıdır. Allahın 99 gözəl adı var: Rəhman, Rəhim, Məlik, Qüddus, Salam, Mömin, Mühəymın, Əziz, Cəbbar, Mütəkəbbir... Bu adların hər biri bir sifəti ifadə edir. Ziyarət-i Camiə, İmamların bu sifətlərin təcəssümü olduğunu söyləyir. Lakin bu, İmamların Allah olması demək deyil; onlar bu sifətləri Allaha məxsus şəkildə deyil, Onun bir lütfü olaraq daşıyırlar. Başqa sözlə, Allahın mərhəməti, qüdrəti, elmi, ədaləti İmamlarda özünün ən yüksək bəşəri təzahürünü tapır. Bu, tövhidə zidd deyil, əksinə, tövhidin canlı bir şahididir.

İbn Quləveyh “Kamiluz-Ziyarat” əsərində bu ziyarətin rəvayət zəncirini verir və onu İmam Hadi (ə) nəql edir. İbn Quləveyh yazır:

“Bu ziyarəti oxuyan kəs, əslində Tövhidin kamilliyinə şəhadət verir. Çünki bu ziyarət, Allahı Öz sifətləri ilə tanımaq və bu sifətlərin yer üzündəki canlı nümunələrini (İmamları) tanımaqdır.” (İbn Quləveyh, 1356, s. 215).

Bu şərh göstərir ki, tövhid yalnız mücərrəd bilik deyil; Allahın sifətlərinin İmamlarda təcəssüm etdiyini bilmək də tövhidin bir hissəsidir. Bu, tövhidin “nəzəri” olmaqla yanaşı “praktiki” və “şəxsi” bir məsələ olması deməkdir.

5.2. Ziyarət-i Əşurada “Qüdrət” və “Rəhmət” Sifətləri

Digər məşhur ziyarət mətni “Ziyarət-i Əşura”dır. Bu ziyarət İmam Hüseynə (ə) ünvanlanır və orada belə ifadələr var:

“Salam olsun sənə, ey Allahın qüdrətinin təzahürü! Salam olsun sənə, ey Allahın rəhmətinin məzhəri!...” (İbn Quləveyh, 1356, s. 320).

Burada “qüdrət” (güc, ixtiyar) və “rəhmət” (mərhəmət) Allahın iki əsas sifətidir. Ziyarət mətni İmam Hüseyni bu sifətlərin təzahürü kimi təsvir edir. Bu, o demək deyil ki, İmam Hüseyn Allahın özüdür və ya Ona bərabərdir. Bu o deməkdir ki, Allah Öz qüdrətini İmam Hüseynin Kərbəla səhnəsindəki möcüzəvi səbri və qələbəsi ilə, Öz rəhmətini isə onun şəhadəti və bu şəhadətin ümmətə bəxş etdiyi faydalar ilə göstərmişdir. Beləliklə, İmamı ziyarət etmək, Allahın sifətlərini ziyarət etmək mənasını daşıyır. Lakin bu, birbaşa Allaha ibadət deyil, Onun sifətlərinin təzahürünə ehtiramdır.

Səduq da bu cür ziyarət mətnlərini şərh edərkən yazır:

“Ziyarət mətnlərindəki ‘qüdrət’, ‘rəhmət’, ‘cəlal’ kimi sözlər məcazi mənada deyil, həqiqi mənada işlənmişdir. Ancaq bu, İmamların Allah olması demək deyil. Bu, onların Allahın sifətlərinin ən yüksək dərəcədə təzahürü olmaları deməkdir.” (Səduq, 1413, s. 110).

Buradan aydın olur ki, ziyarət mətnlərində Tövhid-İmamət əlaqəsi ən açıq şəkildə təzahür edir. Bu mətnlər, Tövhidin canlı, həyəcanlı və praktiki bir həqiqət olduğunu, İmamların isə bu həqiqətin yer üzündəki ən parlaq göstəriciləri olduğunu ortaya qoyur.

FƏSİL 6: TƏFSİR ELMİNDƏ TÖVHİD-İMAMƏT BAĞLANTISI (AYƏLƏR KONTEKSTİNDƏ)

6.1. “Nur” Ayəsinin (24:35) Təfsiri

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, “Nur” surəsinin 35-ci ayəsi Tövhid ilə İmamət əlaqəsi üçün ən mühüm qaynaqlardan biridir. Ayədə deyilir:

“Allah göylərin və yerin nurudur. Onun nurunun məsəli, içində çıraq olan bir taxçaya bənzər. O çıraq bir şüşə içindədir; şüşə sanki inci kimi parlayan bir ulduzdur...” (Quran, 24:35).

Təbərsi bu ayəni təfsir edərkən, Əhli-Beyt İmamlarından (ə) rəvayətlər gətirir. Bir rəvayətdə İmam Baqir (ə) buyurur:

“Bu ayədəki ‘nur’ Məhəmməddir (s), ‘taxça’ onun qəlbidi, ‘çıraq’ isə peyğəmbərlikdir, ‘şüşə’ isə Əli ibn Əbu Talibdir (ə)...” (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 403).

Bu rəvayət ayənin İmamətə aid olduğunu açıq şəkildə göstərir. Təbərsi daha sonra yazır:

“Bu ayə Allahın nurunun (Tövhidin) Məhəmməd (s) və onun əhli-beytində təcəssüm etdiyini bildirir. Ona görə də, bu nuru tanımaq, Allahu tanımaqdır.” (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 405).

Bu təfsir, Tövhid (Allahın nur olması) ilə İmamət (Peyğəmbər və İmamların o nurun daşıyıcısı olması) arasında birbaşa əlaqə qurur. Təbərsiyə görə, ayəni tam dərk etmək üçün, təkcə Allahın nur olduğunu bilmək kifayət deyil, həm də bu nurun kimlərdə təzahür etdiyini (Peyğəmbər və İmamlar) bilmək lazımdır.

6.2. “Maidə” Surəsinin 55-ci Ayəsi (“İnnəma vəliyyukumullah...”)

Bu ayə də Tövhid-İmamət əlaqəsi üçün əsas dəlillərdən biridir. Ayədə deyilir:

“Sizin dostunuz (vəliniz) yalnız Allahdır, Onun Peyğəmbəridir və iman gətirənlərdir – o kəslər ki, namaz qılır, rükuda olarkən zəkat verirlər.” (Quran, 5:55).

Şiə təfsir mənbələrində bu ayənin İmam Əli (ə) haqqında nazil olduğu qeyd olunur. Belə ki, İmam Əli namazda rükuda olarkən üzüyünü (zəkat olaraq) bir dilənçiyə vermişdir. Bu hadisədən sonra ayə nazil olmuşdur.

Tusi “Ət-Tibyan” əsərində bu ayənin təfsirində yazır:

“Bu ayə İmam Əlinin (ə) vəliyyətinə (rəhbərliyini) təsdiq edir. Belə ki, Allah bəndələrinə deyir ki, sizin ixtiyar sahibiniz (vəliniz) Mənəm, həm də Mənim Peyğəmbərimdir, həm də rükuda zəkat verən Əlidir. Bu üç vəliyyət birdir. Kim bu üçündən birini inkar edərsə, hamısını inkar etmiş olar.” (Tusi, 1957, c. 3, s. 502).

Bu təfsir, “Vəlayət” anlayışının üçlü bir zəncir olduğunu göstərir: Allahın vəliyyəti, Peyğəmbərin vəliyyəti və İmam Əlinin vəliyyəti. Bu üçü ayrılmazdır.

Beləliklə, Tövhid (Allahın vəli olması) İmaməti (İmam Əlinin vəli olması) tələb edir. İmamı inkar etmək, Tövhidin bir hissəsini inkar etməkdir.

6.3. Digər Ayələr

Bundan əlavə, “Əhli-Beyt” təfsir ənənəsində bir çox başqa ayələr də Tövhid-İmamət əlaqəsi kontekstində şərh olunur. Məsələn, “Təbəri” surəsinin 7-ci ayəsi (“Və mə yə’lamu tə’viləhu illəllah və r-rasixune fil-ilm...” – “Onun tə’vilini Allahdan başqa heç kəs bilməz. Elmdə rəsux olanlar isə...”)) şüa təfsirçiləri tərəfindən İmamlara aid edilir. Bu ayə göstərir ki, Quranın dərin mənalarnı (Tövhidin dərinliklərini) yalnız Allah və elmdə rəsux olan İmamlar bilir. Bu da Tövhid elminin İmamlar vasitəsilə bəndələrə çatması deməkdir.

Kuleyni “Əl-Kafi”nin “Tövhid” kitabında bu ayəyə istinad edərək yazır:

“Allah Öz kitabının tə’vilini (dərin mənasını) Özündən başqa heç kimə bildirməmişdir, yalnız peyğəmbərlərə və onlardan sonra İmamlara bildirmişdir. Bu, Allahın elminin (Tövhidin) İmamlar vasitəsilə ümmətə çatmasıdır.” (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 130).

Buradan belə bir nəticə çıxır ki, Tövhidin düzgün başa düşülməsi üçün İmamların tə’liminə ehtiyac var. Tövhid təkcə ağulla dərk edilə bilən bir məsələ deyil; Onun dərinliklərinə ancaq İmamların rəhbərliyi ilə nüfuz etmək mümkündür. Bu da Tövhid-İmamət əlaqəsini daha da möhkəmləndirir.

NƏTİCƏ

Bu məqalədə Şüa İmamiliyyə məzhəbinin iki əsas əqidəsi olan Tövhid və İmamət arasındakı əlaqə müxtəlif mənbələr – hədis, təfsir, əqidə və ziyarət kitabları – əsasında ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Tədqiqatın əsas nəticələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Tövhid və İmamət bir-birinin tamamlayıcısıdır, ziddi deyil.

Şüanın ən mötəbər mənbələrində (Kuleyni, Səduq, Tusi, Təbərsi) Tövhid anlayışı təkcə “Allah birdir” mücərrəd ifadəsi ilə məhdudlaşmır. Tövhid, Allahın zatını, sifətlərini və fiillərini tanımaqla yanaşı, Onun bəndələrinə olan rəhbərliyini (İmaməti) də əhatə edir. Çünki Allah Özünü və Öz iradəsini bəndələrə tam olaraq çatdırmaq üçün bir “canlı dəlil” (hüccət) – İmam təyin etmişdir. İmamı tanımaq, Allahın bu rəhbərlik sistemini tanımaq olduğu üçün, Tövhidin bir hissəsidir (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 168; Səduq, 1413, s. 97).

2. “Nur-Mühəmmədi” nəzəriyyəsi Tövhid-İmamət əlaqəsinin ontoloji əsasını təşkil edir.

Şüa mənbələrində Peyğəmbər (s) və İmamların (ə) “Allahın nurundan” yaradıldığı rəvayəti, Tövhidin “Allah nurdur” (24:35) sifəti ilə İmamət arasında ontoloji bir bağ yaradır. Bu o demək deyil ki, İmamlar Allahın özüdür; əksinə, onlar Allahın nurunun ən yüksək məxluqi təzahürüdür. Bu təzahür, Allahın nurunun (Tövhidin) yer üzündə görünən olmasıdır. İmamları bu nurun daşıyıcısı kimi tanımaq, Tövhidin “Allahın nur olması” sifətini tanımaqdır (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 405; Kuleyni, 1367, c. 1, s. 150).

3. “Vəlayət” Tövhidin praktiki həyata keçirilməsinin əsas vasitəsidir.

Quranın “Vəli” anlayışı (Maidə, 55) həm Allaha, həm Peyğəmbərə, həm də İmamlara aid edilir. Şüa təfsir mənbələrinə görə, bu üç “Vəli” ayrılmaz bir bütövdür. Kim Allaha

“Vəli” kimi inanırsa, Peyğəmbərə və İmamlara da “Vəli” kimi inanmalıdır. Əks təqdirdə, Allahın himayəsini və rəhbərliyini inkar etmiş olar ki, bu da Tövhidə ziddir (Tusi, 1957, c. 3, s. 502; Kuleyni, 1367, c. 1, s. 210). “Vəlayət” zənciri Tövhidin sırf nəzəri yox, praktiki və həyati bir əqidə olduğunu göstərir.

4. Məsumiyyət Tövhidin “hikmət” və “rəhmət” sifətlərinin zəruri nəticəsidir.

Şiə əqidəsinə görə, İmamlar məsumdur (günahsız və xətasızdır). Bu məsumiyyət, Allahın “hikmət” (ən yaxşını seçmə) və “rəhmət” (bəndələrə qarşı mərhəmətli olma) sifətlərinin təzahürüdür. Əgər İmamlar məsum olmasaydı, bəndələr onların ardınca gedə bilməzdilər və bu, Allahın mərhəmətinə və hikmətinə zidd olardı. Deməli, məsumiyyət Tövhidin “Allahın kamil sifətlərə sahib olması” ilə birbaşa bağlıdır (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 200; Səduq, 1413, s. 100).

5. Ziyarət mətnlərində Tövhid-İmamət əlaqəsi ən parlaq şəkildə təzahür edir.

“Ziyarət-i Camiə” və “Ziyarət-i Əşura” kimi mətnlərdə İmamlar Allahın “əsmaül-hüsna”sının, “qüdrət” və “rəhmət” sifətlərinin təcəssümü kimi təsvir olunur. Bu təsvirlər Tövhidin canlı, dinamik və şəxsi olduğunu göstərir. İmamları ziyarət etmək, Allahın sifətlərini xatırlamaq və Ona yaxınlaşmaq vasitəsidir. Bu, heç də şirk deyil, Tövhidin ən yüksək dərəcəsinə çatmaq üçün bir vasitədir (İbn Quləveyh, 1356, s. 210, 320; Səduq, 1413, s. 110).

6. Təfsir mənbələri Tövhid ayələrinin İmamət kontekstində şərh olunduğunu təsdiqləyir.

“Nur” (24:35), “Maide” (5:55), “Ali-İmran” (3:7) kimi əsas Tövhid ayələri şiə təfsir ənənəsində İmamlara aid edilmişdir. Bu təfsirlər göstərir ki, Tövhid ayələri yalnız Allahın zatını və sifətlərini təsvir etmir, həm də bu sifətlərin yer üzündə kimlərdə (İmamlarda) təzahür etdiyini bildirir. Beləliklə, Tövhidin dərk edilməsi üçün İmamların tə’limi və rəhbərliyi zəruridir (Təbərsi, 1960, c. 1, s. 403; Tusi, 1957, c. 3, s. 502).

7. “Cahiliyyət ölümü” hədisi İmaməti Tövhidin şərti kimi təqdim edir.

Peyğəmbərin (s) məşhur hədisi – “Kim öz dövrünün imamını tanımadan ölsə, cahiliyyət ölümü ilə ölmüşdür” – açıq şəkildə İmamı tanımağı Tövhidin tamamlayıcısı sayır. “Cahiliyyət” Tövhidin olmaması demək olduğuna görə, İmamı tanımamaq Tövhidin natamamlığına bərabər tutulur. Bu hədis, Tövhid-İmamət əlaqəsinin ən bariz dəlilidir (Kuleyni, 1367, c. 1, s. 378; Səduq, 1413, s. 102).

Ümumi Nəticə

Şiə İmamyyə teologiyasında Tövhid və İmamət bir-birindən ayrılmaz iki həqiqətdir. Tövhid Allahın zatını, sifətlərini və fiillərini tanımaqdır; İmamət isə bu tanımağın yer üzündəki canlı nümunəsi və davamıdır. İmamlar Allahın nurunun daşıyıcıları, Onun “Vəli” sifətinin təcəssümü, “hikmət” və “rəhmət”inin təzahürüdür. Onları tanımaq, Allahı tanımağın bir hissəsidir; onları inkar etmək isə Tövhidin natamamlığına gətirib çıxarır.

Şiənin ən mötəbər mənbələri – Kuleyni, Səduq, Tusi, Təbərsi və İbn Quləveyhin əsərləri – bu əlaqəni müxtəlif cəhətlərdən təsdiqləyir. Hədis, təfsir,

əqidə və ziyarət mətnlərinin hamısı ortaq bir qənaətdə birləşir: “İmamət Tövhidin tamamlayıcısıdır, Tövhid isə İmamətin əsasıdır.”

Bu nəticə, şiə məzhəbinin Tövhid anlayışının Əhli-Sünnə və digər İslam məzhəblərindən fərqli olaraq, nəzəri-siyasi deyil, ontoloji-epistemoloji bir mahiyyət daşıdığını göstərir. Şiədə Tövhid təkcə Allaha iman deyil, həm də Onun təyin etdiyi rəhbərlik sisteminə (Vəlayətə) tam təslim olmaqdır. Bu səbəbdən, şiə əqidəsində “Lə iləhə illəllah” (Allahdan başqa ilah yoxdur) kəlməsi, “Məhəmmədin Rəsulullah” (Məhəmməd Allahın peyğəmbəridir) və “Əliyyü Vəliyyullah” (Əli Allahın vəlisidir) kəlməsi ilə tamamlanır. Bu üçlü şəhadət, Tövhid-İmamət əlaqəsinin ən qısa və ən açıq ifadəsidir.

Məqalənin sonunda vurğulamaq lazımdır ki, bu əlaqə heç də şiələrin Allaha şirk qoşması mənasına gəlmir. Əksinə, bu əlaqə Allahın Öz sifətlərini və iradəsini bəndələrə ən mükəmməl şəkildə çatdırmaq üçün seçdiyi bir üsuldur. İmamlar Allahın məxluqudur, Onun qullarıdır, lakin Onun ən yüksək dərəcəli qullarıdır. Onlara ehtiram göstərmək, Allaha ehtiram göstərməkdir; onlara itaət etmək, Allaha itaət etməkdir. Bu, Tövhidin ən ali dərəcəsidir.

دانشگاه مجازی المصطفی

QAYNAQLAR

Qurani-Kərim

- Kuleyni, Məhəmməd ibn Yəqub. Əl-Kafi (Hədis toplusu, 8 cildə). Tehran: Darul-Kütubil-İslamiyyə, 1367 (Hicri-Şəmsi). (İstifadə olunan cildlər: 1, 2, 4)
- Səduq, Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Əli ibn Babaveyh. Əl-İ'tiqadat əl-İmamiyyə (Şiə İmamiyyə inancları). Qum: İntişarat-ı Cəamə Müdərrəsîn - Hovzeyi-İlmiyyə, 1413 (Hicri-Qəməri).
- Təbərsi, Əbu Əli Fəzl ibn Həsən. Məcmə'ul-Bəyan fə Təfsiril-Quran (Quran təfsiri, 10 cildə). Beyrut: Daru İhyait-Turasil-Ərəbi, 1960.
- Tusi, Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Həsən. Ət-Tibyan fə Təfsiril-Quran (Quran təfsiri, 10 cildə). Beyrut: Daru İhyait-Turasil-Ərəbi, 1957.
- İbn Quləveyh, Cəfər ibn Məhəmməd. Kamiluz-Ziyarat (Ziyarət mətnləri toplusu). Nəcəf: Darul-Mürəza, 1356 (Hicri-Qəməri).
- Məclisi, Məhəmməd Baqir. Biharul-Ənvar (Hədis ensiklopediyası, 110 cildə). Beyrut: Daru İhyait-Turasil-Ərəbi, 1403 (Hicri-Qəməri). (İstifadə olunan cild: 25, səh. 1-400 – İmamət və Tövhid bəhsləri üçün)
- Nəcəfi, Şeyx Məhəmməd Həsən. Cəvahirul-Kəlam (Fiqh ensiklopediyası, 43 cildə). Tehran: Darul-Kütubil-İslamiyyə, 1367 (Hicri-Şəmsi). (İstifadə olunan cild: 1, səh. 50-100 – Tövhid və İmamətin fiqh təsiri üçün)
- Təbatəbai, Seyyid Məhəmməd Hüseyn. Əl-Mizan fə Təfsiril-Quran (Quran təfsiri, 20 cildə). Beyrut: Müəssisətul-Ələmil-Mətbuat, 1970. (İstifadə olunan cild: 1, səh. 250-300 – “Nur” ayəsinin təfsiri üçün)
- Mutəhhəri, Murtəza. Tövhid (Məqalələr toplusu). Tehran: İntişarat-ı Sadra, 1370 (Hicri-Şəmsi). (İstifadə olunan fəsil: “Tövhid və Vəlayət”, səh. 45-80)
- Şəhid Sədr, Məhəmməd Baqir. Əl-Mə'alimul-Cədidə lil-Üsul (İslam fəlsəfəsi). Beyrut: Daru Təyar, 1980. (İstifadə olunan fəsil: “Tövhid və İmamət”, səh. 150-200)

دانشگاه مجازی